

РИТОРИКА ПЕРІОДУ „ДРУГОЇ СОФІСТИКИ” І ДАВНЬОГРЕЦЬКИЙ РОМАН: ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ

Інеса Макар

Чернівецький національний університет

імені Юрія Федьковича, Україна

inesa_makar@yahoo.com

Abstract. *The Period of the Rhetoric of the ‘Second Sophistic’ and the Ancient Novel: Crossing Points.* This article attempts to describe the impact of the rhetoric in the period of the ‘second sophistic’ on the ancient Greek novels. The influence of the ‘second sophistic’ in the style of a Greek novel was primarily aimed to restore a specific rhetorical form known as Asianism, which is characterised by extravagance and artificiality of language and style. The novels of Iamblichus, Achilles Tatius, Longus, Heliodorus include the extensive use of literary methods and means of those specific rhetorical skills, which were popular in the era of new sophistry and had the biggest impact on the rhetoric of the ‘Second sophistic’. Ancient Greek novels contain a large number of literary forms of new sophistic: letters of different styles, descriptions-ekphrasis, pathetic monologues, dialogues, judge’s speeches, etc. The ‘second sophistic’ with its ornamental and entertaining rhetorical manner of writing inspired Achilles Tatius and Longus to create their excellent works, which combine both the art of literary description and rhetorical devices.

Keywords: *rhetoric, second sophistic, ancient greek novels, Longus, Achilles Tatius.*

В епоху античності риторика пережила декілька етапів свого розвитку. Її зародження пов’язують із V ст. до н.е., коли виникла т. зв. *софістика* (грец. σοφιστική „уміння хитромудро сперечатися”). Давньогрецьке слово σοφιστή с означало спочатку *мудреця, митця, винахідника*, але з V ст. н.е. *софістами* почали називати вчителів філософії [8: 23]. Софістів вважають засновниками риторики. Поняття першої і другої софістики розмежовують часовим простором і змістом. Час *першої софістики* – V ст. до н.е., місцем якої була Греція. Час *другої софістики* – II ст. н.е. в Римській імперії, що його трактують як певний синтез грецької і римської культур.

Різниця між першою і другою софістикою – досить помітна. *Перша софістика*, як вираження бойового духу свого часу, мала широку сферу застосування і подарувала світовій культурі людей з глибокими філософськими поглядами, зокрема таких, як Протагор, Горгій та ін. *Друга софістика*, не маючи цієї сфери призначення, не могла бути такою глибокою. Але увага і любов до слова, притаманні першій софістиці, були сприйняті другою софістикою і стали її основними рисами. Учення про способи художньо-естетичного вираження, про стилі і прийоми мовлення надалі зазнало розвитку. Друга софістика синтезувала, доповнила і вдосконалила вчення про стиль, що охоплює всі види красномовства. Але, з іншого боку, надмірна

увага до зовнішньої форми вираження, захоплення різноманітними фігурами слів, періодів спричинювали те, що це словесне вираження ставало самоціллю, форма переважала над змістом, зміст ставав менш глибоким, більш поверховим і холодним. Отже, якщо перша софістика, підготувавши ґрунт для появи великих філософських вчень, була прогресивним явищем, то друга – стала лише „späte Herbstflor der Beredsamkeit” („пізнім осіннім цвітінням красномовства”) (Е. Роде) [13: 112-114].

Хронологічні межі „другої софістики” не зовсім чітко окреслені. Б. Макквін вважає, що історія „другої софістики” починається творами Діона з Пруса, який виголошував промови в Римі після смерті імператора Доміціана в 96 р. н.е., а закінчується 50-річним періодом військової анархії, що настала після смерті Олександра Севера в 234 р. н.е. А пік цього руху припадає на царювання „п’яти хороших імператорів”: Нерви, Траяна, Гадріана, Антонія Пія та Марка Аврелія, разом знаних як Антонії (II ст. н.е.) [11: 98-99].

У вступній статті „Ораторське мистецтво Стародавньої Греції” до книги „Оратори Греції” В. Борухович зазначає: „Софіст і ритор в епоху „другої софістики” витісняють поета, проза стає пріоритетною, проте пишномовна і рафінована, пронизана ритмом і прикрашена складними риторичними фігурами й тропами, вона набуває виразних рис поезії” [9: 17].

Вплив риторики „другої софістики” на стиль грецького роману полягав у тому, щоб відновити специфічну риторичну тенденцію, звану як *азіанізм*. Основними рисами азіанізму були екстравагантність і водночас деяка штучність мови чи стилю. Родоначальником азіанізму був софіст V ст. до н.е. Горгій. Існувала й інша, протилежна до азіанізму, стилістична тенденція, відома як *аттицизм*, що її сформулював Діонісій Галікарнаський, який 391 р. до н.е. мешкав у Римі, де навчав риторики. Замість філоорієнталізму – пуризм, замість оздобленості – суворо унормована проста мова, замість захоплення варваризмами – звернення до архаїзмів [5: 49]. Аттицизм культивував, паралельно з аттичним (тобто класичним афінським) словником, морфологією і синтаксисом, також властивості природності і гармонії мови та стилю [12: 38].

Е. Роде зазначив, що „друга софістика” ніщо інше як перемога азіанської риторики над аттичною [13: 290]. Відверто скажемо, що не завжди можливо класифікувати точно стиль певного автора як аттичний чи азіанський.

Як зазначає Н. Грінбаум у статті про давньогрецьку літературну мову пізньоелліністичного періоду (I – V ст. н.е.), аттицисти періоду другої софістики фокусували орієнтацію на мову стародавніх пам’яток та тексти класичних авторів. Вони закликали до відновлення на письмі і в мовленні *ττ* замість *σσ*, *ρρ* замість *ρσ*, прийменника *ε̄* *ς* замість *εἰ* *ς*, *ξύ* *ν* замість *σύ* *ν*, дієслівних форм аориста *ἔ* *δοσαν* *ἔ* *θεσαν* замість *ἔ* *δωκαν* *ἔ* *θηκαν* та ін. [3: 61]. Видавалися спеціальні нормативні словники, в яких було зазначено, як потрібно чи як не потрібно розмовляти і писати.

Теорія про походження античного роману з риторики в 20-і роки ХХ ст. набула популярності серед дослідників. Німецький учений-класик В. Шмід зараховує романи Ямвліха, Геліодора, Лонга й Ахілла Татія до створених новою софістикою [1: 12], під якою розумів саме „другу софістику”.

Російський літературознавець і перекладач Б.О. Грифцов у своїй фундаментальній монографії „Теорія роману” виводить походження античного роману з декламацій „другої софістики”. Він прямо говорить, що роман виформовується із „дуже спеціальних і надто академічних вправ з риторики” [4: 27]. Посібник з риторики може слугувати посібником і з теорії роману [4: 30]. У романі багато безпосередньої риторики, наприклад, промов. Зв’язок із риторикою засвідчують також судові процеси, якими завершується роман.

Праця Б.О. Грифцова – не єдина серед робіт, що виводять античний роман із риторики. У вступній статті до перекладу роману Ахілла Татія О.В. Болдирев констатує подібне [2: 8]. Зазначивши, що риторика суттєво впливала на всі жанри античної літератури упродовж її розвитку, відомий класичний філолог прямо говорить, що „в історії роману риторика, очевидно, була тою стихією, з якої вийшов роман” [2: 12]. Докази цього він вбачає в симетричності побудови ранніх зразків роману, що збереглися на папірусах, у значній мірі в романах безпосередньої риторики – промов і т. д., побудованих за зразком шкільних риторичних правил. О.В. Болдирев суголосно з Б.О. Грифцовим виводить походження роману з „чистої” риторики, тобто з риторичних правил для розповідей про вигадані події, а не з правил для судових промов, і доходить висновку, що риторичні вправи послужили зразком і прикладом для авторів роману.

О.В. Болдирев наводить уривок із „Риторики до Гереннія”, в якому, на його думку, перераховані основні мотиви грецького роману: „Цей вид розповіді повинен містити: веселий тон оповіді, неподібні характери, серйозність, легковажність, надію, страх, підозру, тугу, вдавання, співчуття, різноманітність подій, зміну долі, неочікуване лихо, раптову радість, приємний результат подій” (I, 8, 13) [1: 21].

Риторичні, безперечно, належить значна роль у формуванні античного роману. Вона допомагає тлумаченню багатьох його формальних особливостей, передусім композиційних і стилістичних. До того ж, не варто забувати, що авторами романів були переважно ритори і софісти.

У давньогрецьких романах репрезентовано чимало улюблених літературних форм нової софістики: листи різного стилю, описи, екфрази (тобто описи природи, предметів мистецтва), патетичні монологи, діалоги, судові промови та ін.

Загалом давньогрецькі романи можна розділити на дві групи, що зумовлено низкою стилістичних ознак. До однієї з них відносимо пізні романи, відзначені широким залученням усіх прийомів і засобів тієї специфічної риторичної майстерності, що її культивували в епоху нової софістики (Ямвліх,

Ахілл Татій, Лонг, Геліодор). До другої – романи ранні, ще не зачеплені такими риторичними і літературними впливами.

Для романів ранніх (фрагменти роману про Ніна, романи Харитона, Ксенофонта Ефеського), на нашу думку, характерна простота композиції, строге дотримання випрацьованого канону, а також схильність до короткого переказу уже викладених вище подій. Романи цієї категорії, розраховані в основному на широкі кола читачів, у багатьох випадках наближаються до стилю казки. Їх мова близька до літературної, що складається в елліністичний час і не відтворює певних особливостей античної мови [1: 27].

Зовсім не такі романи іншої, пізньої групи (Ямвліх, Ахілл Татій, Лонг, Геліодор). Традиційна сюжетна схема не обмежує авторів, вони поводяться з нею досить вільно, збагачуючи традиційний сюжет вставними епізодами. Не беручи до уваги Геліодора, який абсолютно по-іншому володіє звичною для романів хронологічною манерою викладу подій, і Ямвліх, і Ахілл Татій, і Лонг – кожний по-своєму долає успадкований з минулого канон. Ямвліх, щедро вводячи нові доповнення до прийнятої для роману схеми, з іншого боку, вилучає деякі звичні мотиви (як напр., морську подорож); це робить і Лонг, для якого авантюрний елемент взагалі видається чимось другорядним. Ахілл Татій, зберігаючи архаїчний ряд обов'язкових для роману авантюрних епізодів, зовсім знецінює їх, часто трактуючи їх лише як привід для риторичних декламацій. Можна констатувати, що романи пізньої групи є справжньою мозаїкою найпоширеніших у часи нової софістики різновидів риторичних вправлянь. Ритмічну пишність Лонга чи Ахілла Татія можна порівняти лише з творчістю найвишуканіших софістів II ст. н.е. Мова авторів романів цієї групи відповідає різноманітним відтінкам літературної мови тієї ж пори, де вступає в силу аттицистичний пуризм [1: 27].

О. Беркова зазначила, що роман Ахілла Татія „Левкіппа і Клітофонт” (II ст. н.е.) зазнав значного впливу риторики періоду „другої софістики”, що помітно у використанні автором значної кількості промов не тільки на судових процесах, де вони є доцільними, але й у побуті й для розкриття психології героїв. Різні частини роману різняться стилем. Роздуми на різноманітні теми і промови написані в детально обробленому стилі з широким використанням антитез, алітерацій, гіпербол і метафор [1: 72].

Близькість роману до реального життя, цікавий сюжет, велика кількість пригод, інтрига, значно ускладнена порівняно з іншими любовними романами, – все це робило роман „Левкіппа і Клітофонт” одним з найбільш захоплюючих грецьких любовних романів. Сама ж манера письма Ахілла Татія, широке застосування риторики з її штучним стилем і багатьма повчальними екскурсами і сентенціями говорить про те, що роман призначався для розваги високоосвіченої публіки, спроможної оцінити всі тонкощі мови і стилю [1: 74].

У Ахілла Татія натрапляємо на суто риторичні роздуми, як-от: про природу любові і гніву (VI, 19), про наклеп і чутку (VI, 10), про хвороби

(I, 6), про слюзи (VII, 4) тощо. Роман перенасичений сентенціями, які ніби підсумовують міркування автора з того чи іншого приводу [6].

Новизною, порівняно з романами раннього періоду, є описи картин (екфрази), на які натрапляємо в Ахілла Татія, що споріднює його творчість з Лонгом та іншими авторами пізнього періоду розвитку давньогрецького роману [7].

Оповідь про кохання Клітофонта і Левкіппи постійно переривають то довгі промови-монологи, то роздуми на різноманітні теми, що мають характер риторичних вправлянь (пор., про дію сліз на зовнішність жінок, про безсоння та ін.). Натрапляємо на безліч вставних розповідей, казок, міфів (напр., міф про Філомелу, казка про Фенікса, розповідь про властивості слона, про кохання серед тварин і рослин, історія Харікла і ін.), що мають на меті, з одного боку, показати ерудицію самого автора, а з іншого, стримати розвиток головної теми – любовних відносин обох героїв.

Оскільки любовний роман „Левкіппа і Клітофонт” збігається за часом свого написання з т. зв. „другою софістикою”, то вплив риторики на цей твір був досить значним. Фіксуємо ряд прийомів, пов’язаних з „другою софістикою”, так само, як і застосування промов не тільки на судових процесах (VII,7,1 – VII,12,3; VIII,7,6 – VIII,11,4), де вони доречні, але й у побуті для розкриття психології героїв.

Різні частини роману відрізняються за своїм стилем. Роздуми на різноманітні теми і промови написані в ретельно обробленому стилі з широким застосуванням антитез, алітерації, гіпербол, метафор. Надлишкове використання риторики справляє подекуди враження неприродності. Ось як, напр., описує Клітофонт момент зародження в його серці кохання до Левкіппи: ὡς δὲ εἶδον, εὐθὺς ἀπώλωλεν· κάλλος γὰρ ὁ ζῦτερον τιτρώσκει βέλους καὶ διὰ τῶ ὀφθαλμῶν εἰς τὴν ψυχὴν καταρρεῖ· ὀφθαλμὸς γὰρ ὁ δὸς ἐρωτικῶν τραύματι. πάντα δέ με εἶχεν ὁμοῦ, ἔπαινος, ἔκκληξις, τρόμος, αἰδώς, ἀναίδεια· ἐπήνουν τὸ μέγεθος, ἐξεπεπλήγμην τὸ κάλλος, ἔτρεμον τὴν καρδίαν, ἔβλεπον ἀναιδῶς, ἠδούμην ἀλῶναι. τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς ἀφέλκειν μὲν ἀπὸ τῆς κόρης ἐβιάζόμην οἱ δὲ οὐκ ἤθελον, ἀλλ’ ἀνθεῖλκον ἐαυτοῦς ἐκεῖ τῶ τοῦ κάλλους ἐλκόμενοι πείσματι, καὶ τέλος ἐνίκησαν (I, 4) – *Як тільки я побачив її, в ту ж мить загинув, бо краса ранить гостріше стріли і летить в душу крізь очі: очі – шлях для любовної рани. Все враз охопило мене: захоплення, подив, тремтіння, сором, відвага; я захоплювався величчю, красою дивувався, здригався серцем, відважно дивився, соромився свого полону. Я з усіх сил намагався відтягнути свої очі від дівчини, а вони не хотіли і тягнулися до неї, канатом краси притягнуті, і, нарешті, перемога дісталася їм.*

Якщо в судових промовах красномовні виступи обвинувачів і захисників з їх риторичними прийомами цілком правомірні, то, наприклад, розмова Левкіппи з її господарем Ферсандром, який намагався насильно заволодіти нею, видається риторичною декламацією (VI, 21).

Особливий вплив риторики на формування античної оповідної прози можна спостерігати і за твором Лонга „Дафніс і Хлоя” (II ст. н.е.).

Твір Лонга засвідчує значну роль риторики в процесі формування античної оповідної прози. Риторика створила своєрідний стиль „поетичної прози”, де майстерно перемішані риторичні прийоми і поетичні описи, що стали вже шаблонними. Ритори і поети використовували цілий арсенал „спільних місць”, що знайшли своє відображення і в античній прозі.

У руках Лонга риторика стала слухняним засобом. У тексті роману Лонга знаходимо елементи навчання риторики, що могли використовуватись як навчальні вправи: 1) *початкові вправляння (progymnasmata)* – невеликі твори, починаючи із переказів легкої байки і до викладу історичних подій; 2) *хрії (chriae)* – невеликі промови-висловлення, думки справжніх чи вигаданих осіб; 3) *промови (loci communes)* – вид вправлянь, промови чи твори на загальні теми, у яких описували який-небудь тип людини (як тирана, батьковбивці, закоханого) чи картину природи – гай, сад, гавань та ін.; 4) *свазорії (suasoriae)* – промови, завдання яких – одностороннє переконання; 5) *контроверсії (controversiae)* – промови, що повинні не тільки переконувати, але й заперечувати аргументи опонента. Свазорії і контроверсії, як вищий ступінь навчання, об’єднувалися під загальною назвою *declamationes*. Цей факт також засвідчує призначення роману „Дафніс і Хлоя” як своєрідного навчального посібника з риторики в школах різного типу.

Можемо відзначити, що Лонгові в усьому притаманне відчуття такту й економії. Він уникає надто розтягнутих промов. Це *розповіді-легенди* про голубку (I, 27), про Ехо (III, 23), про Ерота (II, 7), про Сирінгу (II, 34); *переконлива промова* (свазорія) Дафніса (III, 29; III, 34), Лікеніон (III, 17), Гнафона (IV, 16); *промови, побудовані за типом судових*, як-от у змаганні Дафніса з Дорконом (I, 16), суд над Дафнісом (II, 15-16). У цих промовах перли красномовства розсипані особливо щедро. Тут автор використав увесь арсенал еротичної поезії – і квіти, і плоди, і птахів, і сирінгу, і згубну силу поцілунку.

Типом промови, що часто трапляється у тексті роману, є *розповідь-легенда*. Розповідь зазвичай протікає повільно, розмірено, без різких протиставлень і антитез. Щоправда, у деталі Лонг не заглиблюється, розповіді ці короткі і їх можна назвати швидше коротким змістом легенди. Прийоми, характерні для казок і легенд, як-от: перебільшення, повторення, велика кількість епітетів і порівнянь, – не трапляються в романі Лонга. Хоча темою для цих казок зазвичай служить яке-небудь перетворення, оскільки казки містять чимало вигадливих моментів, Лонг передає все з майже протокольною ясністю, точно і стисло. Тільки в розповіді про Ерота (II, 7) він піднімається до пафосу і використовує всю свою художню палітру, унаслідок чого це місце в романі є одним із найпоетичніших. Прекрасний хлопчик, що бавиться на лоні квітучої природи, і потім розповідь про його непереможну силу – цей мотив, хоч і часто повторюваний в інших, у Лонга не стає просто шаблонним повторенням, а характеризується своєрідною привабливістю.

Прикладом *свазорії* в романі „Дафніс і Хлоя” може бути епізод, у якому Дафніс намагається вирішити, чи стукати йому у двері Хлоїної домівки (III,6), або ж кумедна промова, яку Дафніс виголошує перед Дріасом, сватаючись до Хлої: (III,29). Невелику переконувальну промову виголошує Лікеніон, коли схиляє Дафніса віддатися в її руки (III,17). Типовою *свазореєю* є промова нахлібника Гнафона, який просить молодого господаря Астила подарувати йому Дафніса (IV,16).

Як *контроверсії* в романі Лонга можна оцінити два епізоди – судові промови мітимнійських юнаків і Дафніса (III,15-16), а також дебати Доркона і Дафніса (I,16), як-от:

Доркон: „Ἐγώ, παρθένε, μείζων εἰ μὴ Δάφνιδος, καὶ ἐγὼ μὲν ἄβουκόλος, ὁ δ' αἰ πόλος· τοσοῦτον <ἐγὼ> κρείττων ὅσον αἰ γῶν βόες· καὶ λευκός εἰ μὴ ὡς γάλα καὶ πυρρὸς ὡς θέρος μέλλον ἄμᾶσθαι, καὶ ἔθρεψε μήτηρ, οὐ θηρίον. οὗτος δὲ ἐστὶ μικρὸς καὶ ἀγένειος ὡς γυνή καὶ μέλας ὡς λύκος. νέμει δὲ τράγους, ὁ δὴ (δὴ ἄπ' αὐτῶν) δεινόν, καὶ ἔστι πένης ὡς μηδὲ κύνα τρέφειν. εἰ δέ, ὡς λέγουσι, καὶ αἰ ξ αὐτῷ γάλα δέδωκεν, οὐδὲν ἐρίφω διαφέρει” (I,16) – „Я, дівчино, більший [зростом] від Дафніса, і [до того ж] я – волопас, а він – козопас. Настільки я ліпший від нього, наскільки бики [кращі] від кіз. Я є білий, як молоко, і золотистий, як колос влітку перед жнивками, і матір вигодувала мене, а не звір. А цей є малий і безбородий, як жінка, і чорний, як вовк. Він пасе цапів, і пахне через це він жахливо, і є [такий] бідний, що не може вигодувати й собаки. Якщо ж, як кажуть, коза йому дала молоко [годувала], то чим же він відрізняється від козенят?”.

Дафніс: „Ἐμὲ αἰ ξ ἀνέθρεψεν ὡσπερ τὸν Δία. νέμω δὲ τράγους τῶν τούτου βοῶν μείζονας· ὁ ζῶ δὲ οὐδὲν ἄπ' αὐτῶν, ὅτι μηδὲ ὁ Πάν, καίτοι γε ὢν τὸ πλέον τράγος. ἀρκεῖ δὲ μοι ὁ τυρὸς καὶ ἄρτος ὀβελίας καὶ οἶνος λευκός, ὅσα ἀγροίκων πλουσίων κτήματα. ἀγένειός εἰ μὴ, καὶ γὰρ ὁ Διόνυσος· μέλας, καὶ γὰρ ὁ ὑάκινθος· ἀλλὰ κρείττων καὶ ὁ Διόνυσος Σατύρων, ὁ ὑάκινθος κρίνων. οὗτος δὲ καὶ πυρρὸς ὡς ἀλώπηξ καὶ προγένειος ὡς τράγος καὶ λευκὸς ὡς ἐξ ἄστεος γυνή. κἄν δέη σε φιλεῖν, ἐμοῦ μὲν φιλεῖς τὸ στόμα, τούτου δὲ τὰς ἐπὶ τοῦ γενείου τρίχας. μέμνησο δέ, ὦ παρθένε, ὅτι σὲ ποίμνιον ἔθρεψεν, ἀλλὰ καὶ εἶ καλή” (I,16) – „Мене коза вигодувала, як і Зевса. Пасу я цапів, які більші від цих биків. Я не маю запах від них, як і сам Пан не має, будучи справжнім цапом. Вистачає мені сиру, хліба підсмаженого на рожні і вина білого, – все це надбання багатих селян. Я є безбородий, як і Діоніс, чорний, як гіацинт; але ж кращий Діоніс від Сатурів, а гіацинт від лілей. Цей і рудий, як лисиця, і безбородий, як жінка з міста. І якщо тобі прийдесться цілувати [когось із нас], мене ти поцілуєш у вуста, а цього – у щетину бороди. Пам'ятай же, дівчино, що тебе вигодувала вівця, але ж ти є прекрасна”.

У двох дуже коротеньких монологів Дафніса і Доркона перед нами виступає софістична майстерність Лонга показувати предмет з двох сторін. Доркон звинувачує Дафніса за декількома пунктами, описуючи його зовнішність. Дафніс відповідає в такому ж порядку на всі ці пункти, до того ж усі переваги Доркона виявляються його недоліками. Якщо Доркон говорить, що його обличчя біліше від молока (λευκός εἰ μὴ ὡς γάλα), то для Дафніса це не є ознакою краси, Доркон подібний до білолицької жінки з міста (λευκὸς ὡς ἔξ ἄστεος γυνή). Якщо Доркон говорить, що його волосся золотисте, як колос (πυρρὸς ὡς θέρος μέλλον ἄμᾳ σθαι), то Дафніс стверджує, що насправді він рудий, як лисиця (πυρρὸς ὡς ἀλώπηξ). Якщо Доркон хвалиться своєю бородою, то вона, виявляється, стирчить у нього, як у козла (προϋένειος ὡς τράγος), що аж ніяк не приємно при поцілунку. Ті ж недоліки, за які Доркон ганить Дафніса, виявляються його перевагами, причому тут, як і у багатьох інших речах, постійно використовуються посилення на богів – Пана, Діоніса і на природу (квіти).

Особливим видом промови-монологу є *монологи-плачі*, θρηνηνοί (Дафніс оплакує зникнення Хлої спочатку, коли вона захоплена розбійниками (II,22), потім Лампісом (IV,28); Хлоя оплакує свої втрачені надії, коли дізнається, що Дафніс – син багатих батьків (IV,27); Ламон гірко оплакує загибель квітів у своєму саду і як гарний садівник, і як раб, що боїться гніву господаря (IV,8).

Отже, вплив риторики періоду „другої софістики” на давньогрецькі романи вбачаємо, перш за все, у різноманітних промовах, запозичених із ораторських шкільних навчальних вправлянь, монологів та діалогів. Крім того, софістичність романів виявляємо в описах, екфразах, вставках міфів, прикрашених складними риторичними й стилістичними фігурами та тропами.

„Друга софістика” з її орнаментально-розважальною риторичною манерою письма допомогла Ямвлиху, Ахіллу Татію, Лонгу та Геліодору створити неперевершені твори, в яких гармонійно поєдналися художні описи і риторичні прийоми. Переїнявши від своїх попередників опрацьовану розповідь про різноманітні пригоди і довгі поневірення закоханої пари та щасливе їх возз'єднання, давньогрецькі романісти розмалювали її найвишуканішими засобами красномовства, випрацьованими і перевіреними довгою практикою ораторської майстерності. Вони створили той тип роману, що врешті-решт полонив численні покоління читачів.

Література

1. *Античный роман* / отв. ред. М.Е. Грабарь-Пассек, Москва: Наука, 1969.
2. *Ахилл Татий Александрийский. Левкиппа и Клитофонт* / Пер. с др.-греч. А. Б. Д. Е. М.; под ред. Б.Л. Богаевского, вступ. ст. А. В. Болдырева, Москва: ГИ, 1925.
3. Гринбаум Н.С., *Древнегреческий литературный язык. Позднеэллинистический период (I-V вв. н.э.)* // Вопросы языкознания, №5, 1980, с. 58-63.
4. Грифцов Б.А. *Теория романа*, Москва: ГАН, 1926.

5. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства* / За ред. А. Волкова (голова), О. Бойченка, І. Зварича та ін., Чернівці: Золоті литаври, 2001.
6. Макар І., *Афористичність мови Ахілла Татія* // Наукові записки національного університету „Острозька академія”: зб. наук. праць / уклад. І.В. Ковальчук, Л.М. Коцюк, Острог: Вид-во Нац. ун-ту „Острозька академія”, Вип. 62, 2016, с. 206-208.
7. Макар І., *Стилістичний потенціал екфраз у романі Ахілла Татія* // Комунікативний дискурс: наукова рецепція і стратегії дослідження: зб. матеріалів Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ: Міленіум, 2016, с. 95-96.
8. Мацько Л.І., Мацько О.М., *Риторика*, Київ: Вища шк., 2003.
9. *Ораторы Греции*; пер. с древнегр. / [сост. и науч. подгот. текстов М. Гаспарова], Москва: Худ. лит., 1985.
10. *Achilles Tatius* / With an English translation by S. Gaselee, M.A. Fellow and Librarian of Magdalene College, Cambridge, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press; London: William Heinemann LTD, 1984.
11. MacQueen B.D., *Myth, Rhetoric, and Fiction. A Reading of Longus's Daphnis and Chloe*, Lincoln and London: University of Nebraska Press, 1990.
12. McCulloh W.E., *Longus*, New York: Twayne Publishers, Inc., 1970.
13. Rohde E., *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig, 1960.
14. Schönberger O., *Longos. Hirtengeschichten von Daphnis und Chloe. Griechisch und deutsch*, Berlin: Akademie-Verlag, 1973.